

FARKAS JUDIT ANTÓNIA

A BUDAPESTI BELGA KÖVETSÉG MENEDÉKÉBEN

B. FARKAS FERENC ÉS MALÉTER PÁLNÉ MENEDÉKKÉRELME 1956 NOVEMBERÉBEN¹

Az 1956-os forradalom napjaiban és a november 4-i szovjet támadást követő hetekben a legtöbb Magyarországra akkreditált diplomáciai képviselő vezetője azt érezhette, amit Walther Peinsipp, osztrák követ² 1956. december 20-i összefoglaló jelentésének bevezető soraiban írt. „A követség helyzete a forradalom alatt és a város megszállásának utóbbi öt hetében csak egy olyan hajóhoz hasonlítható, amely szeles időből hirtelen tájfunba kerül, saját hajózási vállalatával már nincs kapcsolata, egy ilyesfajta viharra egyáltalán nincs berendezkedve, és teljesen magára van hagyatva. A kapitány magatartása ebben a helyzetben, amelyet egyetlen kézikönyv sem láthat előre, a legnehezebb és legdöntőbb pillanatokban csupán magából a helyzetből következhet.”³ A Budapesten tartózkodó külföldi állampolgárok védelme és a segélyszállítmányok célba juttatása komoly feladat elé állította a hírzárlat, illetve a telefon- és távírókapcsolat akadozása miatt a külvilágtól egy ideig elszigetelt követségeket. Mindennél kényesebb kérdés volt azonban a magas rangú politikusok és politikailag exponált közéleti személyiségek menedékkérése. Jól ismert Mindszenty József bíboros története, aki közel tizenöt évig élvezte az Amerikai Egyesült Államok budapesti követségének kényszerű vendégszeretetét. Ellenpéldaként Turchányi Egon,

¹ A jelen tanulmány B. Farkas Ferenc halálának 50. évfordulója alkalmából készült.

² Walther Peinsipp (1906–1990) 1956–1962 között volt Ausztria rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere Budapesten. A tanulmány szempontjából fontos missziók címei a következők: Osztrák követség: II., Árvácska u. 11; rezidencia: II., Tapolcsányi u. 1. A Belga Királyság követsége és rezidenciája: II., (ma I.) Donáti u. 34. Olasz követség: XIV., Vorosilov (ma Stefánia) út 95; rezidencia: II., (ma I.) Donáti utca 36. A svájci követség rezidenciája: III., (ma II.) Szeréna utca 7. Az egykorú címek és a misszióvezetőkre vonatkozó adatok *A Budapesten akkreditált Diplomácia Testület tagjainak névsora. A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma Protokoll Osztály kiadványa* 1956. május és 1962. október között megjelent köteteiből származnak. Itt mondok köszönetet a Külgazdasági és Külügyminisztérium Bánffy Miklós Szakkönyvtár munkatársainak és Soós Viktor Attilának.

³ Részlet Walther Peinsipp osztrák követ összefoglaló jelentéséből a követség tevékenységéről a forradalom és az azt követő események idején, 1956. december 20. In: *Sub clausula 1956. Dokumentumok a forradalom történetéhez*. Szerk., előszó Geccsényi Lajos – Máthé Gábor. Összeáll. és jegyzetekkel ellátta Baráth Magdolna. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2006. 739.

Mindszenty titkára, Kovács Béla kispap államminiszter és két politikustársa esetét említhetjük, akik viszont már nem kaptak menedéket. Az amerikai mellett a jugoszláv követség játszott a legfontosabb szerepet a politikai menedéknyújtás terén, azzal, hogy Nagy Imrének és kommunista politikustársainak, illetve családtagjainak védelmet adott.⁴

Kevésbé ismert, hogy a belga követség is befogadott néhány napra egy kormánytagot és egy másik kormánytag feleségét. „Az egyik legaggasztóbb probléma, amely az 1956-os magyar forradalom tragikus hónapjai alatt felmerült, a menedékjog kérdése. Biztonsági okokból mindaddig nem számoltam be részletesen arról a két konkrét esetről, amely az itteni követséghez befutott” – e sorokkal kezdi Frédéric Collon⁵ belga követ 1957. május 4-én felettesének, a belga külügyminiszternek írt jelentését, majd a nevek említése nélkül rátér a két menedékkérő ügyére.⁶

A rezidencia épületét is magába foglaló belga követségen 1956. október 23-ától egyre többen, túlnyomórészt belga állampolgárok, illetve a szomszédos olasz követség munkatársai és az *Il Tempo* című lap két olasz tudósítója keresett menedéket. November 4-én érkeztek a legtöbben: tizenkilenc személy közül nyolcan kértek védelmet. A belga követ, miután nem tudott felettesével kapcsolatba lépni, a magyarok menedékkérelmét visszautasította, attól tartva, hogy nem tudja garantálni biztonságukat, de az épület befogadóképessége is véges volt.⁷ Mint az Collon idézett leveléből is kiderül, két esetben kivételt tett. A következőkben a belga követ felettesének – a szöveget a tanulmány végén teljes terjedelmében közlöm – és a két mene-

⁴ Vö. Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: *Szeizmográf a Szabadság téren. Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminisztereivel 1956–1971*. Válogatta, az előszót írta és a levelezést jegyzetekkel ellátta Somorjai Ádám OSB és Zinner Tibor. Ford. Zinner Judit, Budapest, Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2010.; Vörös Vince: „A további tárgyalás Kádárékkal azonban soha nem jött létre”. Az eredeti interjút Hegedüs István készítette 1988-ban. Szerk. Kőrösi Zsuzsanna. http://server2001.rev.hu/oha/oha_document.asp?id=326&order=1 (letöltve: 2015. október 20.); Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz II. 1953–1958*. Budapest, 1956-os Intézet, 1999. 332–354.

⁵ Frédéric Collon (1892–1983) a Belga Királyság budapesti rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere (1956–1958).

⁶ Frédéric Collon levele Paul-Henri Spaaknak, 1957. május 4. Archives du ministère des Affaires étrangères belge (a továbbiakban: AMAEB), Hongrie, 1375–1957, I, dos. 10, n° 541, n° d'ordre 163. Köszönetet mondok Giuseppe Liannak, aki felhívta a figyelmemet a dokumentumra és a két menedékkérő személyének azonosításában is segített.

⁷ Gergely Fejérdy: La réaction diplomatique d'un petit pays européen face à l'insurrection hongroise de 1956: la Belgique. *Relations internationales*, 2007/1 (n° 129) 127–138. <https://www.cairn.info/revue-relations-internationales-2007-1-page-117.htm>. Vö. Uő: A brüsszeli kormány reakciói az 1956-os magyar forradalom kapcsán. *Kommentár*, 2006/5. 10–15. http://kommentar.info.hu/attachment/0001/422_kommentar0605.pdf (letöltve: 2015. 9. 23).

dékkérő eltérő időben és körülmények között elhangzott visszaemlékezésének egybevetésével rekonstruálom a történeteket.⁸

„AZ ÉRINTETT NAGYJÁBÓL KÉT HETET TÖLTÖTT NÁLUNK”

Maléter Pál özvegye, Gyenes Judith⁹ a kilencvenes évek elején kereste fel a Nagy Imre kormány Petőfi Párt részéről delegált miniszterének özvegyét, B. Farkas Ferencné¹⁰ szentendrei otthonában, hogy átadja neki egy fekete színű tollat.¹¹ A valamikor elegánsnak számító német, Kaweco márkájú töltőtollat közel négy évtizeden át őrizte. Az 1956. november 4-ét követő napokban adta oda neki a parasztpárti politikus, azzal a kéréssel, hogy vigye el feleségének utolsó üzenetként, ha vele valami történne. Mindez a belga követségen történt, ahol mindketten – egymástól függetlenül – menedéket kaptak.

A honvédelmi miniszter felesége azt követően döntött úgy, hogy menedéket kér, hogy november 4-én kora reggel Nagy Imre rádióban közzétett felhívásából megtudta, hogy férje a tárgyalódelegációval nem tért vissza Tökölről, a szovjet katonai parancsnokságról.¹² Bár a parlamentben arról még nem lehetett senkinek tudomása, hogy a kormánydelegáció tagjait előző este letartóztatták, azt már sejtették, hogy nagy a baj. Amikor Gyenes Judith a rádióközleményt követően aggódva újra telefonált Nagy Imre

⁸ Bár Fejérdy cikkében hivatkozik a követ jelentésére és a menedékkérő politikus személyének azonosítására is kísérletet tesz, a dokumentum forrásértékére rajta kívül ez idáig nemigen figyeltek fel a kutatók. Ez részben annak tudható be, hogy a két menedékkérő személyét nem sikerült hitelesen és maradéktalanul azonosítani. Fejérdy Gergely (2007): i. m. 128.

⁹ Maléter Pálné Gyenes Judith (a továbbiakban: Gyenes Judith) személyes közlése alapján foglalom össze a történetet. Az oral history interjú a szerző készítette 2015. december 10-én.

¹⁰ Györffy Anna 1939-ben kötött házasságot Bisztrai Farkas Ferencel (1903–1966), aki politikusként többnyire csak a B. Farkas Ferenc nevet használta. 1956-os politikai szerepvállalásakor a dokumentumokban túlnyomó részben Farkas Ferenc szerepel. A továbbiakban én is így hivatkozom rá. *Györffy Annához: Mosó Masa és barátai. F. Györffy Anna (1915–2006) grafikusművész.* Szerk. Farkas Judit Antónia. Budapest, Magvető, 2016.

¹¹ Gyenes Judith 1954-ben kötött házasságot Maléter Pállal. Maléter Pál (1917–1958) vezérőrnagy, az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírja. Az 1956. november 3-án megalakult Nagy Imre kormány honvédelmi minisztere. A Nagy Imre és társai büntetőperben Nagy Imrével, Losonczy Gézával és Gimes Miklóssal együtt halálra ítélték és kivégezték.

¹² Nagy Imre 5.20-kor tette közzé drámai felhívását, miszerint a szovjetek megtámadták a fővárost. 5.56-kor hangzott el a második felhívás, amelyben felszólította Maléter Pál honvédelmi minisztert és a tárgyalódelegáció tagjait, hogy haladéktalanul térjenek vissza Tökölről Budapestre. *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23–november 9.* Szerk., előszó Kenedi János, utószó Varga László. Budapest, Századvég Kiadó – Nyilvánosság Klub, 1989. 495–496. Vö. Horváth Miklós: *Maléter Pál.* 2. javított kiadás. Budapest, H&T Kiadó, 2002. 138–151.

titkárságára, hogy férje felől érdeklődjön, azt közölte vele rémült hangon egy fiatalember, hogy azonnal hagyja el lakását és menjen be egy követségre, egy nyugati követségre. Gyenes Judith az Úri utcai katonai parancsnokságtól¹³ kért telefonon segítséget, akik hamarosan egy nemzetiszínű zászlóval fellobogózott dzsipet küldtek érte Orbánhegyi út 29. szám alatti lakásukhoz.¹⁴ Bár a vele tartó és olaszul jól tudó Gyapay Dénes azt javasolta, hogy menjenek a Vorosilov úti olasz követségre, Gyenes Judith a parlamentbe akart bejutni, férje biztonsága érdekében ugyanis vonakodott attól, hogy nyugati követségtől kérjen menedéket. Az Alagút előtt azonban autójuk megállásra kényszerült: a magyar katonák figyelmeztették őket, hogy egy szovjet tank eltorlaszolta a Lánchíd felé eső kijáratot, és ha észreveszik őket, rájuk lönek. Azt is megtudták, hogy a szovjetek az összes hidat lezárták. Ekkor döntött úgy Gyenes Judith, hogy a keresztanyja lakása közelében található olasz rezidencián kér védelmet.

Autójuk megfordult a Váralja utcánál és kerülő úton közelítette meg a Donáti utca 36. szám alatti épületet. Ugyan az olasz követ feleségével Pesten tartózkodott a követség épületében, miután sikerült velük telefonon érintkezésbe lépni, a személyzet befogadta Gyenes Judithot. A bizonytalan és kiszámíthatatlan helyzet miatt, attól tartva, hogy a szovjetek nem tisztelik a diplomáciai mentességet, az olasz követség munkatársai rövidesen a belga követtől kértek segítséget. Mint az Frédéric Collon beszámolójában is olvasható, mindenki, beleértve a személyzetet, Gyenes Judithot és a náluk tartózkodó többi olasz állampolgárt, átköltözött a szomszédos Donáti utca 34. szám alatti belga követség épületébe. A követ jelentése szerint a honvédelmi miniszter felesége mintegy két hetet töltött a belga diplomáciai képviselőn. Gyenes Judith, aki csak néhány napra emlékszik, megköszönte a segítséget, majd eltávozott. Később nem vették őrizetbe, állásából azonban elbocsátották, és két börtönbeli rövid látogatást leszámítva többé nem látta viszont élve férjét, Maléter Pált.¹⁵

„X MEGÉRTETTE A HELYZETET, ÉS ELHAGYTA A KÖVETSÉGET”

Farkas Ferenc vezető parasztpárti politikus menedékkérése már sokkal kínosabb helyzetbe hozta a követséget: nem is maradhatott ott olyan sokáig, mint Maléter Pál

¹³ A Katonai Műszaki Kisegítő Alakulatok Parancsnokságáról van szó.

¹⁴ Gyenes Judith, amikor lakásukról elindult, összehajlította a legszükségesebb holmikat, iratokat, fésűt, fogkefét és férje fehérneműjét. Két nővére is a lakásban tartózkodott, illetve november 3. óta Mária nővére újságíró ismerőse, Gyapay Dénes is. Gyenes Judithot Gyapay elkísérte az autóban.

¹⁵ Vö. Horváth Miklós: i. m. 205–214; www.visszaemlekezesek.hu/gyenes-judith (letöltve: 2015. december 10.)

felesége. Az 1957. június 28-i előzetes letartóztatását megelőző napokban jegyzőkönyvbe foglalt kihallgatásakor Farkas maga is beszámolt a belga követségen töltött időszakról, igaz, hogy ne hozzon senkit kellemetlen helyzetbe, igyekezett minél kevesebb információt közölni, így a Gyenes Judittal való találkozásáról is hallgatott.¹⁶ Mielőtt azonban erre rátérnék, röviden összefoglalom, hogy találta magát az 1950 óta a közélettől és politikától teljesen visszavonult Farkas újra a politika sűrűjében.¹⁷

Farkas Ferenc, a Nemzeti Parasztpárt szürke eminenciása és gazdaságpolitikusa 1947 elejéig Kovács Imre egyik legszorosabb szövetségeseinek számított. Törvényhatósági, nemzetgyűlési és országgyűlési képviselősege mellett számos vezető politikai, gazdasági, kulturális és közéleti posztot töltött be.¹⁸ 1947 után azonban fokozatosan háttérbe szorult. Tisztségeiről való 1948–1949-es lemondását, majd 1950-ben bekövetkezett, kis híján végzetes öngyilkossági kísérletét követően az önkéntes elnémulást és a belső emigrációt választotta. Ugyan az Országos Szövetkezeti Hitelintézet 1952-es átszervezéséig elnökhelyettes maradhatott, hosszú ideig betegállományban volt. 1953-tól az OTP keretében működő Pedagógus és Tanulók Takarékpénztárának osztályvezetőjeként hasznosította közgazdasági szakértelmét.

Jóllehet új megbízatása korábbi gazdaságpolitikai pozícióihoz képest jóval jelentéktelenebb volt, a rá jellemző ügybuzgalommal látott neki az iskolai takarékosági program kidolgozásának. Szentkirályi utcai hivatalában egykori parasztpárti politikustársai is felkeresték. Az 1930–1940-es évek szellemi életének meghatározó alakjaival, író, költő és képzőművész barátaival, közülük is a legközelebbiekkal, Illyés Gyulával, Szabó Lőrincékkel, Sárközi Mártáékkal, Németh Lászlóékkal, Bibó Istvánékkal, Bernáth Auréléékkal és Ferenczy Bénéékkal továbbra is rendszeresen összejárt, családjával együtt. Németh László például az ő szentendrei kerti kisházukban írta *Galilei* című drámáját 1953 tavaszán, amelyet hosszú huzavona után a forradalom kitörése előtt három nappal, október 20-án mutatott be a Katona József

¹⁶ Határozat az előzetes letartóztatás elrendeléséről, 1957. június 28.; Jegyzőkönyv Farkas Ferenc kihallgatásáról, 1957. május 8. Bibó István és társai pere. Vizsgálati dosszié. Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) 3.1.9. V–150003/2. 233, 234–244.

¹⁷ Farkas Ferenc politikusi munkásságáról lásd: Csicskó Mária: Egy igaz polgár a Parasztpártban. B. Farkas Ferenc. *Valóság*, 1991/1. 64–85; „Aki nem ír, hanem úr.” *Bisztrai Farkas Ferenc emlékezete. Tanulmányok, visszaemlékezések, dokumentumok*. Szerk., s. a. r., jegyz., Farkas Judit. Budapest, Ráció Kiadó, 2007.

¹⁸ Fontosabb tisztségei: a Magyar Nemzeti Bank Főtanácsának tagja (1945–1949), a Magyar Művészeti Tanács főtitkára (1945–1950), az Országos Földhitelintézet elnöke, majd elnök-vezérigazgatója (1945–1947), az Országos Szövetkezeti Hitelintézet elnöke (1947–1949), majd elnökhelyettese (1949–1952). Vö. Csicskó Mária: i. m. 82 (27. jegyzet); „Aki nem ír, hanem úr” i. m. 134–135., 182., 186., 190., 218., 226.

Színház Budapesten.¹⁹ Bizakodva és várakozásokkal telve figyelte Nagy Imre 1953-as miniszterelnöki kinevezését, majd a Rákosi Mátyás leváltását követő történéseket. Kisebb kezdeményezéseket leszámítva közéleti szerepet továbbra sem vállalt.²⁰ A politikába való gyors és váratlan visszatérése 1956. október utolsó napjára esett.

Farkas kihallgatási jegyzőkönyvében azt vallotta, hogy a forradalom kitörésének estéjétől szentendrei otthonában családja körében tartózkodott, és csak október 31-én reggel utazott be Budapestre, azt követően, hogy a rádióból értesült Erdei Ferenc miniszterelnök-helyettes október 30-án elhangzott felhívásáról, hogy a koalíciós pártokkal együtt a parasztpárt is szerveződjön újjá és kezdje meg politikai tevékenységét.²¹ Bár erre kihallgatása során nem tért ki, feltehetően már előző nap felvette a kapcsolatot telefonon azokkal a párttársaival, akik az 1949 utáni politikai hatalommal együttműködő parasztpártiak önkényes szervezkedését elítélve szintén hozzáláttak a párt újjászervezéséhez. Farkas Ferenc is ott volt Illyés Gyula lakásán október 31-én délelőtt azon a megbeszélésen, ahol az új vezetőség döntött arról, hogy néhány órával később, a Vajdahunyad várban a Mezőgazdasági Múzeum elé összehívott gyűlésen jelentik be a párt újjáalakulását, a szervezeti és személyi változásokat. Megállapodtak abban, hogy a régi, a parasztpárt elsorvasztásáért felelős és a Rákosi-rendszerrel együttműködő, kommunistabarát tisztségviselők, beleértve a pártelnöki tisztséget 1945 óta betöltő Veres Pétert, lemondanak, és az országos gyűlés összehívásáig egy politikusokból álló ideiglenes vezető bizottság hozza meg a döntéseket; elnököt nem választanak, helyette egy írókból álló irányító testületet alakítanak.²²

¹⁹ Németh László hónapokig dolgozott Farkas egyszobás, kandallóval felszerelt kerti házában, csak az étkezések és tisztálkodás alkalmával ment fel vendéglátóinak lakóházába. *Németh László élete levelekben. I. 1949–1961.* Szerk. és az előszót írta Németh Ágnes, jegyzetek és utószó Domokos Mátyás, szöveggondozás és mutató Duró Gábor. Budapest, Osiris, 2000. 131, 140–141.; 100 éve született az '56-os államminiszter. [Dobos Marianne és Farkas Judit beszélgetése.] In: Dobos Marianne: *Akkor is karácsony volt. Bölcsészek 1956-ról.* Szerk. Kabdebó Lóránt. H. n. I és É Bt., [2004], 224. Az utóbbi publikációnak néhány részletét a jelen tanulmányban pontosítottam.

²⁰ Említésre méltó az a Hazafias Népfrent egyik 1956 őszi összejelentelére készült *A népfrent alapvető kérdései* című írás, amelyet Csicskó Mária is idéz, valamint a parasztpárthoz és annak holdudvarához tartozó írók lapalapítási kísérlete *Írás* címen. Vö. Csicskó i. m. 74; „*Aki nem ír, hanem úr.*” i. m. 191–193., 197–198.

²¹ Jegyzőkönyv Farkas Ferenc kihallgatásáról, 1957. május 8. ÁBTL 3.1.9. V–150.003/2. 234–235.; *A forradalom hangja.* 228–229. A Petőfi Párt újjáalakulásához, forradalom alatti és utáni működéséhez lásd: Csicskó Mária – Körösenyi András: Egy harmadikutas szocializmus – utópia földközelségben. A Petőfi Párt 1956–1957-ben. *Századvég*, 1989/1–2. 118–138.; Dokumentumok. Uo. 139–183.; Szeredi Pál: *A Parasztpárt két évtizede. A Nemzeti Parasztpárt története. 1939–1960.* Pilisszentkereszt, Barangoló Kiadó, 2014. 378–410.

²² Az ideiglenes pártvezetőségnek Farkason kívül tagja lett még Bibó István, Hódi Sándor, Jócsik Lajos, Kanyar József, Kelemen Sándor, Kondor Imre, Kurucz János, Szigethy Attila, Zsebők Zoltán és Zsigmond Gyula, majd később Matits Lajos és Sebestyén László is. Az irányító testület tagja volt

A múltbeli hibáktól való elhatárolódás demonstrálásaként a pártnak a nevét is megváltoztatták, korábbi napilapjukat, a *Szabad Szót* pedig *Új Magyarországra* keresztelték át.

Ettől a pillanattól kezdve Farkas Ferenc újra fontos tényezője lett a parasztpárti és az országos politikának. A tekintetben osztatlan egyetértés volt a párt tevékenységét újjászervezők körében, hogy a Nemzeti Parasztpárt alapítója, egyik legtehetségesebb és legtekintélyesebb politikusaként számon tartott, és továbbra is közbizalmat élvező Farkas Ferenc legyen a tényleges politikai döntéseket hozó vezetőség főtitkára. Az indulatoktól sem mentes újjáalakuló gyűlésen a Vajdahunyad várban S. Szabó Ferenc, Veres Péter és Illyés Gyula mellett Farkas Ferenc is felszólalt. Beszédében a múlttal való szembenézés szükségességét és az elmúlt korszak lezárását hangsúlyozva a parasztpárt tagjait arra szólította fel, hogy mindenki kezdje meg a szervezkedést és „vonja le a tanulságát annak, hogy a forradalommal véget vetett korszak hibái, – amelyek a mi pártunk vezetőitől sem álltak távol –, ismét be ne következhesenek.”²³

Másnap, november 1-én a rádióban a párt főtitkaraként Farkas jelentette be a nagyobb nyilvánosságnak a Petőfi Párt megalakulását, és ő ismertette a párt politikai céljait.²⁴ Javaslatok között szerepelt, hogy Nagy Imre politikájának támogatására népszavazást kezdeményeznek a Varsói Szerződés azonnali felmondásáról és az ország semlegességéről. Másik felvetésük az volt, hogy ameddig olyan kormány van hatalmon, „amelynek egy része felelős a forradalom kitöréséért”, álljon fel az államfői jogokat gyakorló Nemzeti Főtanács Kodály Zoltán elnökletével. Az is elhangzott, hogy a párt addig nem vesz részt a kormány munkájában, amíg az ország egész területéről ki nem vonulnak a megszálló szovjet csapatok. Az egyik pillanatról a másikkra változó történések sodrában utóbbi döntésüket módosították, Farkas ugyanis megtudta Erdeitől, hogy másnap, november 2-án a pártok részvételével koalíciós kormány alakul, és a többi párt 3–3 államminiszteri tárcájával ellentétben ők csak

Féja Géza, Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Kodolányi János, Németh László, Remenyik Zsigmond, Sinka István, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Tamási Áron és Veres Péter. A testület titkára Püski Sándor volt. November 3-án jelentették be S. Szabó Ferenc és Zsigmond Gyula főtitkár-helyettesi kinevezését. *A forradalom hangja*, i. m. 291–292., 459–460.

²³ „A Nemzeti Parasztpárt ideológiája Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály, Ady Endre és Móricz Zsigmond könyveiben található meg.” A Nemzeti Parasztpárt – Petőfi Párt – újjáalakuló gyűlése. *Új Magyarország*, 1956/1. 2. A gyűlésről még aznap kora este a rádió is tudósított. *A forradalom hangja*, i. m. 291–292. Farkas Ferenc Csicskó Mária által is idézett mondata a másnap esti rádiótudósításban a következőképpen hangzott el: „A szervezkedésnél minden parasztpárti vonja le a tanulságát annak, hogy a forradalom által véget vetett korszak, amelytől a mi pártunk vezetői sem álltak távol, ismét be ne következhessek.” Vö. *A forradalom hangja*, i. m. 360. Idézi: Csicskó i. m. 75.

²⁴ *A forradalom hangja*, i. m. 368–369.

egyedül kapnak. Farkasnak az volt a javaslata, hogy kísérletet kell tenni még egy tárca megszerzésére. Az nem volt kérdés, hogy az egyik államminiszter ő lesz: jelölését egyöntetű támogatás övezte.²⁵ Bár 1946-ban és 1947-ben sem fogadta el a neki felkínált pénzügyminiszteri bársonyszéket, ezúttal gondolkodás nélkül igent mondott a miniszteri felkérésre. El volt készülve ugyanakkor a legrosszabbra is. Erre enged következtetni S. Szabó Ferenc visszaemlékezése, amely szerint Farkas a következőket mondta jelölését követően: „Az adott politikai szituációban úgy érzem, el kell fogadnom ezt a miniszterséget, erre szükség van, bár lehet, hogy ez a kötelet jelenti.”²⁶ Másodikként, miután Illyés Gyula és Keresztury Dezső sem vállalta a jelölést, Bibó István neve vetődött fel. Kihallgatása során Farkas teljes egészében magára vállalva Bibó miniszteri delegálásának felelősségét a következőket mondta el a jelölési procedúrával kapcsolatban: „Kértem, hogy második jelöltként Bibó Istvánt jelöljék arra az esetlegességre számítva, hogy a második tárcát megkapjuk. Bibó hevesen ellenezte a maga jelölését. Én azzal indokoltam az ő kormányban való részvételét, hogy az egyetlen jól képzett jogász közöttünk és a kaotikus politikai viszonyokra való tekintettel ilyen képzettségű kormánytag jelenlétét szükségesnek érzem. Mintegy félórás vita után Bibó ellentmondása ellenére titkos szavazással egyhangúlag jelöltük Bibó Istvánt.”²⁷

Farkas Ferenc tartotta a kapcsolatot Nagy Imrével, ő volt jelen a kormányalakítással kapcsolatos megbeszéléseken és az azt követő kabinetüléseken. November 2-án ő vett részt az Országos Gazdasági Újjáépítési Tanács értekezletén.²⁸ Másnap Mindszenty nyilatkozatát követően Farkas újabb beszédet mondott a rádióban, ezúttal a koalíciós pártok nevében. Hét pontban foglalta össze a kormány álláspontját és ismertette a jövőbeli feladatokat.²⁹ A beszédet követően szombat este még hazament Szentendrére, hogy összepakoljon és elköszönjön családjától, másnap ugyanis ő is utazott volna Varsóba a kormánydelegációval, hogy a Varsói Szerződés felmondásá-

²⁵ A titkos szavazáson az irányítótestület és a pártvezetőség Farkassal együtt jelen levő tizenkét tagja egy üres szavazat kivételével egyhangúan órá adta le a voksát. Jegyzőkönyv Farkas Ferenc kihallgatásáról, 1957. május 8. ÁBTL 3.1.9. V–150003/2. 240.

²⁶ Dokumentumok XIX. S. Szabó Ferenc visszaemlékezése. Az interjú készítette Csicskó Mária. In: *Századvég* 1989/1–2. 171. A pénzügyminiszteri felkérésekről lásd: Ottlik Géza levele Farkas Ferencnek, 1946. július 20. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” i. m. 142.; Csicskó Mária: i. m. 71.

²⁷ Jegyzőkönyv Farkas Ferenc kihallgatásáról, 1957. május 8. ÁBTL 3.1.9. V–150003/2. 240. (Kiemelések – F. J. A.) Vö. Bibó István: *1956*. Szerk. és az utószót írta ifj. Bibó István. Budapest, Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, 2011. 108–109.

²⁸ Rainer M. János: i. m. 325–327.; „Elder statesman” Horváth János országgyűlési képviselővel, volt politikustárral, közgazdászprofesszorral Farkas Judit beszélget. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” i. m. 23.

²⁹ *A forradalom hangja*, i. m. 471–472.

nak és a szovjet csapatok kivonásának részleteiről tárgyaljanak a szovjetekkel.³⁰ Farkas Ferenc családja körében vasárnap ünnepelte volna 53. születésnapját: kedvenc étele, a madártej már elkészült. Az idősebbik fiú, az akkor 13 éves ifj. Farkas Ferenc visszaemlékezése szerint apját egy Packard típusú amerikai autó hozta ki Szentendrére. Gyorsan megvacsoráztak, megtartották a születésnapot, majd édesanyja fehér inget és sötét ruhát csomagolt össze apjának a másnapi utazáshoz. Ezt követően Farkas Ferenc, aki meglehetősen feszültnek látszott, az autóval visszatért Budapestre és jó ideig az is kétséges volt, hogy egyáltalán viszont látják-e egymást valaha.³¹

Innentől kezdve Farkas Ferenc kihallgatási jegyzőkönyve ad támpontokat arra nézve, hogy mi történt vele november 4-én és az azt követő hetekben. Farkas Ferenc egyik legközelebbi barátjánál, a Petőfi Párt szellemi irányító testületébe is beválasztott Illyés Gyulánál töltötte az éjszakát.³² „Reggel még Illyés Gyulától való eljövetelem előtt, felhívtam a parlamentben lakó Erdei Ferencnét és megkérdeztem, hogy férje az esti tárgyalásokról visszaérkezett-e. Nemleges választ kaptam. Ez indított arra, hogy a harcok idejére menedékjogot kérjek” – idézte fel Farkas a november 4-i reggeli eseményeket kihallgatásakor.³³ Bibó István későbbi visszaemlékezése szerint ő is beszélt kora reggel Farkassal. Illyéséknél hívta fel telefonon minisztertársát, hogy megkérdezze tőle, tudomása van-e a rendkívüli minisztertanács ülésről és bemegy-e arra. Farkas állítólag azt mondta Bibónak, hogy ő óvatosságból nem megy el az ülésre, mert csapdát sejt.³⁴

³⁰ A Losonczy Géza vezette delegációnak eredetileg tagja lett volna Márton András, Farkas Ferenc, egy munkástanács tag és Antall József. Id. Antall József helyett fia utazott volna. A végleges névsor, amely a rádióban is elhangzott, a következő volt: Losonczy Géza, Kővágó József, Márton András, Farkas Ferenc és Zentai Vilmos. Vö. Jegyzőkönyv a kormánykabinet üléséről, 1956. november 2.; Nagy Imre miniszterelnök és megbízott külügyminiszter jegyzéke a budapesti szovjet nagykövetséghez a szovjet csapatok kivonásáról folytatandó tárgyalásokról, 1956. november 2. In: *Sub clausula 1956*, i. m. 675–678.; *A forradalom hangja*, i. m. 417.

³¹ Dobos Marianne: i. m. 228.

³² Az nem egyértelmű, hogy Illyésék III. (ma II.) kerület Józsefhegyi úti házára, vagy arra a II. kerület Gül Baba utca 27. és Vérhalom utca 3. sarkán álló lakásra gondolt, ahol Illyésék egyik rokonuknál november közepéig laktak. Ugyanabban az épületben, a Vérhalom utca 1. szám alatt Farkasnak is volt egy lakása. Valószínűbb azonban, hogy Illyéséknél a Vérhalom utcában töltötte az éjszakát.

³³ Jegyzőkönyv Farkas Ferenc kihallgatásáról, 1957. május 8. ÁBTL 3.1.9. V–150003/2. 240. (Kiemelés az eredetiben – F. J. A.). A kihallgatás során mind a nyomozó, mind pedig Farkas végig a menedékjog kifejezést használja. Illyés Gyula naplójában a november 4-i napnál a következő bejegyzés szerepel: „Este Feri”. A bejegyzés minden bizonnyal a november 3-i éjszakára vonatkozik. Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1956. október 23.–1957. január 31. Atlantisz sorsára jutottunk*. Szerk. Illyés Mária–Horváth István, jegyzetek Horváth István. Kézirat. Köszönöm Illyés Mária szóbeli közlését és, hogy megtekinthettem a kéziratot.

³⁴ „Körülbelül hajnali négy óra tájt telefonált Nagy Imre megbízásából Majlát Jolán, hogy kocsit küldenek értem, és menjek be a Parlamentbe, a minisztertanácsra. Erre én egyrészt felhívtam Farkas

Farkas Ferenc Illyéséktől a közelben található svájci követségre ment, de az zárva volt, csengetésére nem nyitottak ajtót. Ezt követően az osztrák diplomáciai testületnél próbált védelmet kérni, de az osztrák követ megtagadta a menedékjog iránti kérelmét.³⁵ Ekkor határozta el, hogy felkéredzkedik az utcán várakozó és Pestre tartó vöröskeresztes autóra: vélhetően egyik sógorához akart eljutni.³⁶ A Lánchíd budai hídfőjénél azonban kénytelenek voltak megállni, mert az Alagútból tüzet nyitottak az előttük haladó autóra. A mentőautó kerülő úton akart eljutni Pestre. Farkas Ferenc ekkor döntött úgy, hogy a Fő utca elején kiszáll az autóból és felmegy a közelben lakó unokahúgáékhoz.

Szentkláray Olga, aki akkor 25 éves volt, közel hatvan év távlatából úgy emlékszik vissza, hogy édesanyja unokatestvére a reggeli órákban, 8– $\frac{1}{2}$ 9 körül hívta fel őket a lakásuktól néhány percnyi távolságra levő Szent Anna templom közeléből, hogy fel szeretne menni hozzájuk.³⁷ Farkas Ferenc elegáns volt, mint mindig, szürke szövet öltönyt, hosszú, vastag kabátot és egy zöld vadászkalapot viselt.³⁸ Arra élénken emlékszik, hogy sokáig azon tanakodtak, hogyan lehetne értesíteni Farkas Ferenc feleségét, hogy férje nem utazott el Varsóba, él és biztonságban van. Felmerült, hogy Olga öccse, János biciklivel kimegy Szentendrére, de ezt végül elvetették, mert túl veszélyes lett volna. A lakás egyébként a Dunára nézett, így a pesti oldalt, beleértve a Parlamentnél levő mozgást is jól látták.³⁹ Farkas vallomásaiban így idézte fel a történeteket: „Ott értesültem arról a rádióközlésről, hogy a kormány tagjait a parlamentben elfogták. [...] Délután 5– $\frac{1}{2}$ 6 óra tájban a telefonkönyvből megállapítottam, hogy területig a Fő u. 17-hez [19], ahol tartózkodtam legközelebb a Belga és Olasz követségek vannak. Heves lövöldözés volt, egy félóráig tartott, míg az 5 [inkább 10]

Ferencet, aki akkor Illyés Gyulánál tartózkodott [...], hogy ő kapott-e ilyen értesítést. Mondta, hogy kapott, de nem megy be, mert az az érzése, hogy csapdába megy. Ennekem nem volt ilyen érzésem, úgyhogy elhatároztam, hogy bemegyek, de mondtam neki, hogy én respektálok az ő elhatározását.” Bibó István: i. m. 394–395.

³⁵ Gecsényi Lajos az osztrák követség címeként a II. kerület Török utca 4-et tünteti fel: *Sub clausula 1956*, i. m. 739. Vö. a jelen tanulmány I. számú jegyzetével.

³⁶ Györffy Istvánék a VIII. Bródy Sándor utca 10-ben, Györffy Györgyék pedig a V. Múzeum körút 15-ben laktak.

³⁷ Gyöngyösy Istvánné Szentkláray Olga (a továbbiakban: Gyöngyösy Istvánné) személyes közlése. Az oral history interjú a szerző készítette 2015. november 17-én. Szentkláray János belgyógyász főorvos családjával a Fő utca 19-ben, nem pedig a Farkas vallomásaiban tévesen szereplő 17-ben lakott.

³⁸ Gyöngyösy Istvánné a vadászkalapra azért emlékszik olyan jól, mert amikor Farkas távozni akart tőlük, úgy ítélték meg, hogy az túl feltűnő, ezért édesapja kölcsönadott neki egy sötét színű kalapot.

³⁹ A beszélgetések során Farkas ifj. Antall Józsefet, a későbbi miniszterelnököt is szóba hozta, aki elkísérte volna Varsóba. Gyöngyösy Istvánné visszaemlékezése szerint Farkas azt mondta róla, hogy nagyon tehetséges fiatalember, és nagy jövő vár rá.

perc távolságban lévő Donászi [Donáti] utcai Belga követség elé értem. Ott becsengettem, majd menedékjogot kértem. Egy magyar alkalmazott és németül beszélő követségi alkalmazott a kapu alatt várakoztatott, negyedóra múltán közölték, hogy a követ megadja a harcok idejére a kért menedékjogot. Az alagsorban helyeztek el [...].⁴⁰ Erre a mozzanatra Collon belga követ jelentése is kitér: a „fizikailag és idegileg végtelenül kimerült állapotban” levő kormánytag „a követség épületének egyik szerény, tökéletesen elszigetelt szobájában lakott, ahol kipihenhette magát anélkül, hogy a követség személyzetével, illetve a nálu[n]k összegyűlt többi menedékkérővel érintkezett volna.”

Gyenes Judith emlékei szerint Farkas az alagsorban egy régi szőnyegekkel telezsúfolt és naftalin szagú helyiségben rejtőzött el, amelynek nem voltak ablakai. Farkas biztos volt benne, hogy ha őt ott a szovjetek vagy a magyar hatóságok megtalálják, azonnal agyonlövik, vagy később kivégzik. Megkérte a honvédelmi miniszter feleségét, hogy égesse el dokumentumait, nehogy bajba kerüljön, ha a szovjetek behatolnak az épületbe. Gyenes Judith azonban nem tett eleget kérésének, de hogy megnyugtassa a politikust, a férjének írt gratuláló leveleket dobta be a kazán nyílt lángjába. A dokumentumokat még otthon vette magához, hogy elvigye és odaadja Maléter Pálnak. Farkas az alagsorban kérte meg a fiatalasszonyt, hogy juttassa el feleségének a Kaweco töltőtollat. Gyenes Judith szerint a meglehetősen zaklatott állapotban lévő Farkas Ferenc meg volt arról győződve, hogy élete veszélyben forog.⁴¹

Farkas kihallgatási jegyzőkönyve szerint végül csak négy napig – Collon szerint „csaknem egy hétig” – maradt a követségen: „mivel a magyar személyzettől olyan értesülést szereztem, hogy a követnek kínos az ott tartózkodásom, 4-ik nap reggelén onnan eltávoztam”.⁴² Collon ezzel kapcsolatban a következőket írja felettesének: „Ahogy a dolgok kezdtek lecsendesedni, kénytelen voltam beismerni, hogy az érintett személy helyzete veszélyesre fordulhat, illetve jelenléte kellemetlenségeket okozhat a követségnek.” Collon egyrészt félt, hogy nem tudja Farkas biztonságát garantálni, másrészt attól tartott, hogy ha be kell jelentenie a magyar hatóságoknak, hogy egy volt kormánytagot befogadtak, rendőri felügyelet alá kerül a követség.

Amikor a harcok lecsendesedtek, a követ elmondta a menedékkérőnek, hogy milyen következményei lehetnek, ha nem hagyja el a követséget. A politikus belátta, hogy jobb, ha eltávozik. Azt, hogy milyen lelkiállapotban hagyta el Farkas a belga követséget, csak sejteni lehet. Ráadásul családjáról sem tudott semmi biztosat. Az előző napokban, feltehetőleg november 4-én megpróbált üzenetet küldeni nekik. Egy

⁴⁰ Jegyzőkönyv Farkas Ferenc kihallgatásáról, 1957. május 8. ÁBTL 3.1.9. V–150003/2. 240.

⁴¹ Gyenes Judith személyes közlése.

⁴² Jegyzőkönyv Farkas Ferenc kihallgatásáról, 1957. május 8. ÁBTL 3.1.9. V–150003/2. 240.

forradalmárt küldött, küldetett ki hozzájuk Szentendrére és megüzente vele, hogy nem tudott elutazni Varsóba. Megkérte a küldöncöt, hogy vigye el feleségét és két fiát a tíz kilométerre levő Pilisszentlászlóra, diákkori barátjához, Lehoczky Tivadarékhoz, hogy ott rejtőzzenek el.⁴³

Farkas Ferenc, miután elhagyta a követséget, egy ideig óvatosságból továbbra is a bujkálás mellett döntött. Ekkor kereshette fel régi építészmérnök barátját, Gaul Gézát, aki családjával az Alkotás utca 39/b-ben lakott. Gaul Emil elmosódottan emlékszik arra, hogy egyik nap apja barátja becsöngetett hozzájuk és megkérdezte édesanyjától, Grandpierre Edittől, hogy náluk alhat-e néhány alkalommal, ha a hatóságok keresik. A válasz igen volt, Gaul Emil azonban nem emlékszik többre.⁴⁴ Illyés Gyula naplójában november 12-étől tűnik fel újra Farkas neve.⁴⁵ Farkas feltehetőleg olyan kimerült idegi és fizikai állapotban volt, hogy csak barátja, Haitsch Emil neurológus, pszichiáter főorvos kórházi osztályán érezte magát biztonságban.⁴⁶ Ezt támasztja alá Farkas kihallgatási jegyzőkönyve is: „1956. november 17-én délelőtt rosszul lettem. Gyalog kimentem a Róbert Károly körúti kórház idegosztályára, ahol is idegkimerültség, nikotinmérgezés és egyéb tünetekkel az osztályra felvettek. 3 napig feküdtem különböző csillapító gyógyszereket és injekciókat kaptam, 4. nap engedélyt kaptam arra, hogy délelőttönként 2–3 órára a kórházat elhagyjam. Ezzel éltem. 1957. január 11-ig álltam kórházi kezelés alatt.”⁴⁷

⁴³ Farkas Ferencné először vonakodott, nem akart a kitelepített és amúgy is szegénységben élő barátok terhére lenni, de azután beadta a derekát. Pilisszentlászlón Lehoczkyék mellett Földes Aurél MLSZ-főtáskár nyaralójában húzták meg magukat. Az ismerős családon és a plébánoson kívül nem igen érintkeztek senkivel. Időnként megpróbálták hallgatni a rádiót, a Szabad Európa adásait azonban zavarták, máshol meg csak zene szólt. Néha hallottak egy-egy puskadördülést. Körülbelül egy hetet, tíz napot töltöttek Pilisszentlászlón, majd visszatértek szentendrei otthonukba. Dobos Marianne: i. m. 229. Ifj. Farkas Ferenc közelmúltbeli szóbeli kiegészítése.

⁴⁴ Gaul Emil szóbeli közlése, amit ez úton is köszönök.

⁴⁵ A bejegyzés szerint ekkor kereste fel és mesélte el barátjának, hogy mely követségektől próbált menedéket kérni: „Itthon Farkas [Ferenc] – az osztrák követ: »Ha én magyar miniszter volnék, tudnám, hol a helyem«. A belga [követ] nem jött le hozzá?” Az osztrák követ talán arra utalhatott mondatával, amikor megtagadta a menedéket, hogy Farkasnak a parlamentben lenne a helye, a belga követ viszont arra sem méltatta, hogy személyesen beszéljen vele. Illyés Gyula: i. m. November 12. Hétfő. Vö. Csicskó Mária: i. m. 76.

⁴⁶ Haitsch Emil (1897–1967), a magyar pszichiátria kiemelkedő alakja, legendás volt humánusságáról, kommunista-ellenességéről és nagy műveltségéről. Több, a kommunista rendszer által üldözött személynek adott menedéket osztályán, akiket valamilyen mondvacsinált pszichiátriai betegséggel fektetett be. Keresztury Dezső és Weöres Sándor is írt róla egy verset. Kónya Gyöngyvér neuropszichiáter szíves írásbeli közlése. Vö. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC05727/05772.htm> (letöltve: 2015. november 1.)

⁴⁷ Jegyzőkönyv Farkas Ferenc kihallgatásáról, 1957. május 8. ÁBTL 3.1.9. V–150003/2. 241. Vö. Dokumentumok XX. Zsigmond Gyula visszaemlékezése. Részlet az Oral History Archivum számára készült életinterjúból. Készítette és szerkesztette Körösnéyi András. *Századvég*, 1989/ 1–2. 181.

Farkas Ferencnek a forradalom leverését követő politikai tevékenysége Bibó István visszaemlékezéseiből jól ismert. Farkas is aktívan részt vett azokban a kezdeményezésekben, amelyek a politikai kibontakozás és egy koalíciós kormány alakításának lehetőségeit keresték. 1957. május 8-án mondott le ideiglenes főttitkári tisztségéről. 1957 júniusában előzetes letartóztatásba vették, de nem emeltek ellene vádat.⁴⁸ Bibó szerint „rendkívül elegáns, nagyvonalú” volt perének tanúkihallgatása során. Igyekezett minden olyan cselekedetért és döntésért felelősséget vállalni, amelyet Bibó ellen vádpontként hozhattak fel; az ítélethozatalt követően kegyelmi kérvényt írt barátja védelmében.⁴⁹ Mint a rendszerre veszélyes, ellenséges személyt, Farkast az állambiztonsági szolgálat emberei továbbra is figyelték.⁵⁰ Megromlott egészségi állapota miatt 1958 nyarán nyugdíjazását kérte, 1959-ben szívinfarktusát követően korábbi rokkantsági nyugdíjért folyamodó beadványát elfogadták.⁵¹ Teljes visszavonultságban élt Szentendrén. Hosszú betegség után 1966. január 22-én hunyt el Budapesten.

POLITIKAI MENEDÉKJOG KONTRA MENEDÉK

Frédéric Collon jelentése második felében kitér a diplomáciai menedéknyújtás gyakorlatára és arra, hogy mely szabályozás szerint járt el. Ennek kapcsán kiemeli a „legnagyobb visszhangot” kiváltó Mindszenty bíboros menedékkérelmi ügyét. Collon Mindszenty kapcsán tömören összefoglalja az amerikai álláspontot, amely szerint „az Egyesült Államok hivatalosan nem ismeri el a diplomáciai külképviseletek jogát a menedéknyújtásra”, majd szó szerint idézi angol és francia nyelven az USA Külügyi Szolgálatának ide vonatkozó szabályozását. E szerint a diplomáciai testületen politikai menedékjog (*asylum*) nem, de átmeneti menedék (*refuge*) adható azoknak a személyeknek, „akiket valamilyen tömeglázadás következtében közvetlen életveszély fenyeget”. Collon tehát azzal, hogy Farkas Ferencnek közel egy, Gyenes Juditnak pedig csaknem két hétig biztosított védelmet és az érintettek önszántukból távoztak, egyértelműen az amerikai szabályozás szerint járt el.⁵²

⁴⁸ Vö. Jegyzőkönyv Farkas Ferenc kihallgatásáról, 1957. május 8. ÁBTL 3.1.9. V–150003/2. 241–244.; Bibó István: i. m. 136–202., 213–236., 325–343., 404–411.

⁴⁹ Bibó István: i. m. 384., 420.; Csicskó Mária: i. m. 80.

⁵⁰ Operatív nyilvántartási kartonok, Farkas Ferenc: ÁBTL–2.2.1. I/14. 6. 51–60.

⁵¹ Csicskó Mária: i. m. 80–81.

⁵² Fontos kiemelni, hogy Collon sem jelentésében, sem az angol szöveg francia fordításában nem tesz az angolhoz hasonló fogalmi distinkciót. Vö. Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: i. m. 23., 109.

BELGIUM KÖVETSÉGE

Budapest, 1957. május 4.

TITKOS

F. COLLON

Belgium teljes jogú külügyi megbízottja

P. H. SPAAK

Külügyminiszter

BRÜSSZEL

Dossier 10

N° 541   N° d'ordre 163

Tárgy: Menedékjog az 1956-os magyar forradalom idején⁵³

Az egyik legaggasztóbb probléma, amely az 1956-os magyar forradalom tragikus hónapjai alatt felmerült, a menedékjog kérdése.

Biztonsági okokból mindeddig nem számoltam be részletesen arról a két konkrét esetről, amely az itteni követséghez befutott. Az első Nagy Imre 1956. november 3-án alakult kormányának egyik tagját érinti. A szóban forgó személy november 4-én jelentkezett és kért menedékjogot a követségen. Az azt megelőző éjszaka folyamán próbálta felvenni a kapcsolatot kollégáival, akik a Parlamentben ülészttek, de nem ért cél, mivel az orosz tankok akkor már a Parlament környékét támadták. A férfi fizikailag és idegileg végtelenül kimerült állapotban volt. Mintegy egy héten át biztosítottam menedéket a kérdéses személynek, aki a követség épületének egyik szerény, tökéletesen elszigetelt szobájában lakott, ahol kipihenhetette magát anélkül, hogy a követség személyzetével, illetve a nálunk összegyűlt többi menedékkérővel érintkezett volna.

Ahogy a dolgok kezdtek lecsendesedni, kénytelen voltam beismerni, hogy az érintett személy helyzete veszélyesre fordulhat, illetve jelenléte kellemetlenségeket okozhat a követségnek: félelmeim szerint esetlegesen fennállt a veszély, hogy érte jönnek, és akár erőszakkal elviszik, a követség pedig azáltal kerülhetett kellemetlen helyzetbe, hogy amennyiben ott tartózkodását be kell jelentenem a magyar hatóságoknak, a rezidencia és a hivatal épülete szoros rendőri felügyelet alá kerül, ami igencsak megnehezítette volna a követség munkáját.

Amint tudomást szereztem arról, hogy Ausztria felé van lehetőség elhagyni az országot, elmagyaráztam az érintettnek, hogy bár viszonylag egyszerűen bejutott hozzánk, ha huzamosabb ideig szándékozik maradni, kijutni nem fog

⁵³ A francia nyelvű és géppel írt dokumentumot Molnár Zsófia fordította magyarra, amit ez úton is köszönök. Kiemelések az eredetiben – M. Zs.

tudni. Abban az időszakban a város kihalt volt, a rendőrség visszavonult, az utcákon nem kellett rendőri ellenőrzéstől tartani. X megértette a helyzetet, és elhagyta a követséget. Néhány héttel ezelőtt megtudtam, hogy X-et nem zargatták, többen látták az utcán, és legutóbbi értesüléseim szerint feltehetően továbbra is szabadlábban van.

A másik ügy a magyarországi felkelés egyik vezetőjének feleségéé, akinek férje szintén tagja volt a Nagy Imre által november 3-án alakított kormánynak. Ez a személy, aki az olasz képviselő szomszédos rezidenciáján húzta meg magát, akkor került át hozzánk a rezidencia teljes személyzetével együtt, amikor olasz kollégám és felesége úgy döntött, hogy átköltözik az olasz követség hivatali épületébe, Pestre. Az érintett nagyjából két hetet töltött nálunk, majd barátok fogadták be. Jelenlegi címe ismeretlen, de arról nem érkezett hír, hogy letartóztatták volna.

A menedékkérelmek közül a legnagyobb visszhangot természetesen MINDSZENTY bíboros ügye keltette, aki jelenleg is az Amerikai Egyesült Államok követségén tartózkodik.

Az amerikai sajtó értesülései szerint az Egyesült Államok hivatalosan nem ismeri el a diplomáciai külképviseletek jogát a menedéknújtásra, legalábbis abban a formában nem, ahogyan az főleg Latin-Amerikában történik. Következésképpen az amerikaiak tartottak is attól, hogy a kommunisták megpróbálják erővel foglyul ejteni a bíborost, de végül elégedetten nyugtázták, hogy a KÁDÁR-kormány hallgatólagosan elfogadta, hogy az amerikai kormány védelmet nyújt neki.

Jelen körülmények között, mind a kormány, mind pedig a bíboros szempontjait figyelembe véve, úgy tűnik, hogy a bíboros – hacsak a Vatikán nem utasítja, hogy szabad eltávozást kérjen Rómába – beláthatatlan ideig lesz kénytelen az Egyesült Államok követségén maradni.

Egyúttal kihasználom az alkalmat, hogy ismertessem Önnek annak a rendelkezésnek a szövegét, amelyet az amerikai Külügyminisztérium a menedékjog vonatkozásában kibocsátott:

„As a rule, a diplomatic representative or consular officer shall not extend asylum to persons outside of his official or personal household. Refuge may be afforded to uninvited fugitives whose lives are in imminent danger from mob violence but only for the period during which active danger continues.

Refuge must be refused to persons fleeing from the pursuit of the legitimate agents of the local government.”⁵⁴

⁵⁴ Az idézet az USA Külügyi Szolgálatának Szabályzatából (*The Foreign Service Regulations*) származik: Immunities and privileges of diplomatic and consular officers § 101. 845. *Restrictions on*

„Általános szabály, hogy a diplomáciai képviselőnek, illetve konzulnak nem áll jogában menedéket biztosítani, csakis a felügyelete alá tartozó hivatal munkatársainak, illetve otthoni alkalmazottainak.

Előre nem látható esetekben menedék nyújtható azoknak a személyeknek, akiket valamilyen tömeglázadás következtében közvetlen életveszély fenyeget, de csakis arra az időre, amíg a veszély ténylegesen fennáll.

Azoktól a személyektől, akik a helyi kormány törvényes képviselői elől keresnek menedéket, a menedéknyújtás(t) megtagadható meg kell tagadni.”⁵⁵

Ahogy tehát ön is láthatja, magam is az amerikai szabályozás szellemében jártam el. Minden bizonnyal igen rossz szolgálatot tettem volna annak a két személynek, akiről a fentiekben beszámoltam, ha nem éreztem volna felelősségemnek, hogy megvilágítsak előttük egy olyan helyzetet, amelyre nekik nem lehetett rálátásuk.

Frédéric Collon⁵⁶

---

extending asylum. A szöveg utolsó mondata lemaradt: „In case such persons have been admitted to the diplomatic or consular premises, they must be either surrendered or dismissed from the mission or consular offices.” (Abban az esetben, ha a diplomáciai testület épületébe befogadtak ilyen személyeket, azokat vagy ki kell adatni, vagy el kell küldeni.) C. Neale Ronning: *Diplomatic Asylum. Legal Norms and Political Reality in Latin American Relations*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1965. 109.

⁵⁵ Az eredeti, géppel írt szövegen kézírással áthúzva *peut*, beszúrva *doit*. – M. Zs.

⁵⁶ Frédéric Collon saját kezű aláírása.

JUDIT ANTÓNIA FARKAS:

TAKING REFUGE IN THE BELGIAN EMBASSY IN BUDAPEST

FERENC B. FARKAS AND JUDITH GYENES-MALÉTER'S REQUEST
FOR REFUGE IN NOVEMBER 1956

During the 1956 Hungarian Revolution, and in the weeks following the Soviet attack on November 4th, the question of granting political asylum was the most sensitive issue for the diplomats and embassy representatives based in Budapest. In my work I wish to examine the cases of two lesser known requests for asylum. On November 4th and in the days that followed, unbeknownst to each other, one of the officials of Imre Nagy's government and the wife of another official asked for and received temporary refuge in the Belgian Embassy building in Budapest, according to the letter sent by Special Envoy to Budapest and Minister Plenipotentiary of the Kingdom of Belgium Frédéric Collon to the Belgian Minister of Foreign Affairs P.H. Spaak on May 4th, 1957. The report regarding the letter found in the Belgian Archive of the Ministry of Foreign Affairs, however, does not include the names of the two asylum seekers. By collating the other sources of my study – a heretofore withheld archived document, Gyula Illyés' diary from 1956 and several oral histories – I wish to solve the identities of the two asylum seekers, share their stories and reconstruct these two related but heretofore unknown cases of diplomatic asylum.

On June 28th, 1957, while being interrogated, Ferenc B. Farkas, a Minister of State in Imre Nagy's government delegated by the Petöfi Party, gave a detailed account of how, after turning his back on public life and politics for most of the 1950's, he had taken part in the activities of the reborn Petöfi (peasant) Party on October 31st, 1956, and of how he had become, for a short while, one of the key figures of both the 1956 Hungarian Revolution and the period that followed its suppression. The interrogation report also noted from which western embassies he had tried to request political asylum. On the basis of that document – supplemented by the recollections of Farkas' family members and the spoken accounts of his relatives and the descendants of one of his friends – it is possible to reconstruct Farkas' four days spent at the Belgian Embassy and the period that followed.

We know from Miklós Horváth's book on Pál Maléter that his widow, Judith Gyenes, also requested temporary refuge at the Belgian Embassy. In my interview with her, she mentioned having met Farkas, so we may also reconstruct the events as she remembered them.

In the final part of my work, I present the onetime formal mechanism of granting political asylum and on what legal grounds Frédéric Collon acted. At the very end of the study I share the Belgian Ambassador's unabridged report in Hungarian.

JUDIT ANTÓNIA FARKAS:

IM ASYL IN DER GESANDTSCHAFT BELGIENS IN BUDAPEST

ASYLANTRÄGE VON FERENC B. FARKAS UND DER FRAU
VON PÁL MALÉTER IM NOVEMBER 1956

In den Tagen der Revolution 1956 und in den Wochen nach dem sowjetischen Angriff am 4. November bedeutete die Gewährung politischen Asyls die heikelste Entscheidung für die in Budapest akkreditierten diplomatischen Vertretungen. In meinem Beitrag stelle ich zwei weniger bekannte Fälle von Asylanträgen dar. Am 4. November und an den darauffolgenden Tagen beantragten und erhielten ein Mitglied der Imre-Nagy-Regierung und die Gattin eines anderen Regierungsmitglieds – voneinander unabhängig – vorübergehendes Asyl im Gebäude der belgischen diplomatischen Vertretung in Budapest. Das geht aus dem Schreiben von Frédéric Collon, dem außerordentlichen Gesandten und bevollmächtigten Minister des Königreichs Belgien in Budapest, vom 4. Mai 1957 an seinen Vorgesetzten, den belgischen Außenminister P.H. Spaa, hervor. Der Bericht, der sich im Archiv des belgischen Außenministeriums befindet, beinhaltet allerdings nicht die Namen der beiden Asylantragsteller. Durch den Vergleich weiterer Quellen – eines bisher nicht publizierten Archivdokuments, des vor Veröffentlichung stehenden Tagebuchs des Schriftstellers Gyula Illyés aus dem Jahre 1956 und mehrerer oral-history-Interviews –, will die Studie durch die Enträtselung der Personen der beiden Asylbewerber und die Darstellung ihrer Geschichte diese beiden, in ihren Zusammenhängen bis heute unbekanntesten Fälle der Gewährung diplomatischen Asyls rekonstruieren.

Ferenc B. Farkas, der von der Petőfi-Partei delegierte Staatsminister der Imre-Nagy-Regierung, berichtete während seines Verhörs vor der Untersuchungshaft am 28. Juni 1957 darüber, wie er sich am 31. Oktober 1956 nach seinem völligen Rückzug aus dem öffentlichen Leben und der Politik 1950 in die Tätigkeit der unter dem Namen Petőfi-Partei neugebildeten Bauernpartei einschaltete und wie er für eine kurze Zeit zu einer bestimmenden Gestalt der Revolution 1956, später der politischen Geschehnisse nach der Niederschlagung der Revolution wurde. Das Vernehmungsprotokoll geht auch darauf ein, an welchen westlichen Gesandtschaften er versuchte,

Asylrecht zu beantragen. Aufgrund des Dokumentes – ergänzt mit Erinnerungen von Familienangehörigen von B. Farkas und mündlichen Mitteilungen von Nachkommen eines Verwandten und Freundes – können die an der belgischen Gesandtschaft verbrachten vier Tage und auch die anschließende Periode rekonstruiert werden.

Aus dem Buch Miklós Horváths über Pál Maléter ist bekannt, dass die Witwe des Politikers, Judith Gyenes, ebenfalls an der belgischen Gesandtschaft vorübergehend Asyl suchte. In dem Interview, das ich mit Judith Gyenes führte, geht sie auch auf die Begegnung mit Ferenc B. Farkas ein, so dass die Geschehnisse auf diese Weise auch aus ihrer Sicht dargestellt werden können.

Zum Schluss lege ich die damalige Praxis der Gewährung diplomatischen Asyls dar und auch den Umstand, nach welcher Regelung Frédéric Collon vorging. Am Ende der Studie wird der Bericht des belgischen Gesandten im vollen Umfang in ungarischer Übersetzung veröffentlicht.